

HARÎRÎ-ZÂDE'NİN, SÛLÛKÜN MERTEBELERİNE DAİR BİR RİSALESİ: FEYZU'L-MUĞNÎ MİN SIRRİ HADÎSİ 'MEN TALEBENÎ

Osman TÜRER *

Özet

Harîrî-zâde'nin, Sûlûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu'l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî

Bu çalışma, Son dönem Osmanlı sûfîlerinden Harîrîzâde M. Kemaleddîn'in, "Men talebenî vecedenî..." diye başlayan bir kudsî hadîs üzerine yaptığı şerhten oluşan Arapça yazma bir risalesinin tercümesidir. Vahdet-i Vücûd anlayışı çerçevesinde yapılan şerhte, tasavvufî terbiyenin merhalelerini oluşturan "sûlûk" ve "cezbe" mertebeleri izah edilerek, "kemâl"e ermenin usûlü anlatılmaktadır. Çalışmanın başında, yazar hakkında kısaca bilgi verilmiş ve risalenin mahiyeti özet olarak tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn, Feyzu'l-Muğnî, seyrü sülûk, ilahî aşk, vahdet-i vücûd, tevhîd, sülûk mertebeleri, cezbe mertebeleri.

Abstract

Hariri-Zadah's Booklet About Stages of Suluk: Fayz al- Mughni Min Sırr Hadith Man Talabani

This study is the translation of Last Period Otoman Sufi Hariri Zadah M. Kamaladdin's manuscript booklet from Arabic to Turkish language. This translation booklet from Hariri Zadah is commentary on sacred hadith; "man talabani vajadani..." The stages of 'suluk' and 'cazbah' (rapture) that constituting of sufis educational various stages have been explained and expressed the methods and ways of perfection in this commentary which has been written with in the context of 'wahdat al-wujud's (unity of being) conception. In head of the study had been given knowledge shortly about the booklet's author and the booklet's essential character summary.

Key words: Hariri-Zadah Muhammad Kamaladdin, Fayz al-Mughni, sayr-suluk (sufis educational stages), divine love, wahdat al-wujud (unity of being), tawhid (the unity of God), the stages of suluk, the stages of cazbah (rapture).

* Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik adlı, tarikatlar ansiklopedisi mahiyetindeki eseriyle meşhur olan Harîrî-zâde Muhammed Kemâleddîn Efendi, 1267/1850 yılında İstanbul'da doğmuş olup, babası Rifâiyye şeyhlerinden Seyyid Abdurrahmân el-Harîrî'dir. Bu zatın nesebi, Seyyid Ahmed-i Rifâî'nin torunlarından olup, Rifâiyye'nin Harîriyye kolunun kurucusu olan Ebû'l-Hasan Ali el-Harîrî'ye (ö.645/1248) dayanır. Genç yaşta Arapça, Mantık, Belâgat, Hadîs ve Fıkıh tahsil eden Harîrî-zâde, ailesi ve çevresi itibariyle Tasavvuf kültürüyle meşbû bir ortamda yetişmiştir. Daha on beş yaşındayken babasından Rifâiyye'nin Harîriyye ve Halvetiyye'nin Bekriyye ve Hafneviyye kollarına ait icazet almıştır. Bu zat ve eseri üzerine doktora yapmış olan Yakup Çiçek, O'nun bu tarikatların yanı sıra, gerek rivayet, gerekse bizzat intisab yoluyla iki yüze yakın tarıktan icazet aldığını ifade eder.¹

On yedi yaşındayken kaybettiği babasından sonra, Harîrî-zâde üzerinde en fazla etkili olan ve şahsiyetinin oluşmasında çok büyük rolü bulunan zat, III. Devre Melâmîliği'nin kurucusu olarak kabul edilen ve aynı zamanda Bektâşîliğe de rûhen intisabı bulunan Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'dir. Harîrî-zâde, yirmi iki yaşındayken bu zatı bir süre İstanbul'daki evinde misafir etmiş, ona intisab ederek, kendisinden İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Risâletü'l-Ehadiyye* adlı eserleriyle, İbnü'l-Fârız'ın *et-Tâiyyetü'l-Kübrâ*'sını okumuş, ardından hilâfet icazeti almıştır.

Zamanın başka sûfilerinden de istifade eden ve Halep, Mısır, Üsküp ve Edirne'ye seyahatler yapan Harîrî-zâde, zamanını daha çok ilim, irşad ve kitap te'lîfine hasretmiştir. Otuz iki yıllık kısa ömründe, üç ciltlik geniş bir eser olan *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik*'in yanı sıra, Türkçe ve Arapça kırk kadar eser telîfine muvaffak olacak kadar velûd bir şahsiyet olan Harîrî-zâde, 1299/1882'de genç yaşta dâr-ı bakâya irtihâl etmiş, Eyüp semtindeki Şeyh Hasîb Efendi Dergâhı hazîresine, babasının yanına defnedilmiştir. Yetiştirmiş olduğu müridlerinin en meşhuru, *Osmanlı Müellifleri*'nin yazarı Bursalı Mehmed Tâhir'dir.²

Harîrî-zâde'nin burada tercümesini sunacağımız Arapça risalesi, Sü-

1 Yakup Çiçek, "Harîrîzade", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 16, s. 192-193.

2 Harîrî-zâde'nin hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 1, ss. 155-157; a.mlf., *Kibâr-ı Meşâyıhdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1316, ss. 52-53; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, no: 2305-2309, c. 3, ss. 84-85; Yakup Çiçek, *Harîrîzade Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik Muh-tevası-Kaynakları*, Öğretim Üyeliği Tezi, Marmara Ü. İlahiyat Fak., İstanbul 1982; a.mlf., "Harîrîzade", *DİA*, c. 16, s. 192-193.

leymaniye Kütüphanesi, Şazeli, No. 27'de kayıtlı olup, içerisinde Müellif'in *Medâr-Vâhidîyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*³ ve *Hakikatü't-Tarîka*⁴ adlı iki risalesinin daha yer aldığı yazma bir mecmua içerisinde olup *Feyzû'l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî* adını taşımaktadır. Yıllar önce fotoğrafını elde ettiğimiz bu yazma risalenin ismi, *Osmanlı Müellifleri'nde Feyzû'l-Muğnî fi Şerhi Hadîsi Kudsiyyi Men Talebenî* tarzında geçmekte; Yakup Çiçek'in *DİA*'da varlığından bahsettiği Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, no: 898'de kayıtlı nüshada ise *Feyzû'l-Muğnî Min Hadîsi Men Talebenî* adını taşımaktadır. Elimizdeki nüsha, aynı mecmuadaki sözü edilen diğer iki risale ile aynı müstensihinin kaleminden çıkmış olup *Medâr-ı Vâhidîyyet ve Merkez-i Ehadiyyet* adlı risalenin sonunda Dervîş Hamîd tarafından istinsah edildiği zikredilmekte, ancak istinsah tarihi kaydedilmemektedir.⁵

Risalenin elimizdeki nüshasının metni oldukça sağlıklı ve eksiksiz durumda gözüktüğü için, onu başka nüshalarla karşılaştırma ihtiyacı duymadık.

Harîrî-zâde bu risalede, hadîs-i kudsî olarak kabul ettiği, ancak hiçbir hadîs kaynağında yer almayan “Beni talep eden beni bulur; beni bulan beni bilir; beni bilen bana âşık olur; bana âşık olanı ben katlederim; benim katlettiğim kimsenin diyeti benim üzerimedir; diyeti benim üzerime olan kimsenin diyeti ben olurum; diyeti ben olduğum kimse ile de benim aramda hiçbir fark yoktur.”⁶ sözünden yola çıkarak, “hakikat”e ulaşmak isteyen bir sâlikin, “kemâl” yolunda katettiği makamları, belli bir sistem dahilinde özet olarak izah etmektedir. Bu makamlar sırasıyla şunlardır: “Tevhîd-i ef’âl”, “tevhîd-i sîfât”, “tevhîd-i zât”, “cem’”, “hazretü'l-cem’”, “cem’u'l-cem’” ve “ehadiyyetü'l-cem’”. Bunların ilk üçü “sülûk” mertebelerini; müteakip üçü “cezbe” mertebelerini; sonuncusu ise Hz. Muhammed(s)’e mahsus olan mertebeyi oluşturmaktadır. Risalenin tamamı okunduğunda, burada serdedilen görüşlerin “vahdet-i vücûd” anlayışına paralel olduğu hemen fark edilecektir. Nitekim Harîrî-zâde, konuları izah ederken zaman zaman İbn Arabî,

3 Daha önce tarafımızdan sadeleştirilerek yayınlanmıştır: *Atatürk Ü. İlähiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1990, sayı: 9, ss. 321-328.

4 Daha önce tarafımızdan sadeleştirilerek yayınlanmıştır: *Atatürk Ü. İlähiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1988, sayı: 8, ss. 275-280.

5 Daha önce yayınlamış olduğumuz, yukarıda zikredilen diğer iki risalenin müstensihisi olarak, Emîn Dervîş Hamîd ismini vermiştik. Bu çalışmamız sırasında, buradaki Emîn isminin aslında isim olmayıp, Risâlenin sonunda yazılan, ancak Dervîş Hamîd isminin hemen başında aldatıcı bir şekilde yer alan “âmîn” kelimesi olduğunu fark ettik ve böylece yıllar önce gözümüzden kaçan bir hatayı da düzeltmiş olduk.

6 Bu sözün Arapça metni risale metninin baş kısmında yer aldığı için burada ayrıca vermeye gerek görmedik.

Abdürrezzâk-ı Kâşânî, Seyyid Şerîf-i Cürcânî, İbn Fârız, Abdülğanî-i Nablusî, Şeyh Mustafa el-Bekrî ve kendi şeyhi Muhammed Nûr el-Arabî'nin sözlerinden nakiller yapmaktadır ki, bu zâtların hepsi de “vahdet-i vücûd” görüşünü benimsemiş olan şahsiyetlerdir. Buradan hareketle, Harîrî-zâde'nin de aynı ekole mensup olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan Müellif, izah ettiği konuları âyet ve hadîslerle de temellendirmeye çalışmıştır. Ancak, kullandığı hadîslerin bir kısmı, tasavvuf erbabı tarafından hadîs olduğu kabul edilerek sıkça kullanılmakla beraber, hadîs kaynaklarında yer almayıp, “mevzû” hadisler arasında zikredilen sözlerdir. Metinde geçen âyet ve hadîslerin anlamlarını ve kaynaklarını imkân ölçüsünde vermeye çalıştık.

Tercümesini sunduğumuz bu risâle, Rifâîlik, Halvetîlik ve Melâmîlik başta olmak üzere, birçok tarîkatı şahsında cem etmiş olan ve İbn Arabî'nin “vahdet-i vücûd” ekolüne mensup bir son dönem Osmanlı sûfîsinin, tasavvufî terbiyeden geçen bir “sâlik”in katetmiş olduğu rûhî-manevî tekâmül aşamalarına dair düşünce birikimi hakkında derli toplu bir fikir vermektedir. İlim ve irfan ehline faydalı olması dileğiyle risâlenin tercümesini takdim ediyoruz.

FEYZÜ'L-MUĞNÎ MİN SIRRİ HADİSİ MEN TALEBENÎ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Zâtının ehadiyyetinde “ehad”, esmâ ve sıfâtının vâhidiyyetinde “vâhid” olan; nimet ve fazîlet bahşetmesiyle yüceliğini ortaya koyan; tâiblere fiille-riyle, âriflere sıfatlarıyla, âşıklara da zâtıyla tecellî eden Allâh'a hamd olsun. “Mutlak Gayb” hazinesinin anahtarı ve âlemin gizli sırlarının keşfi olan efendimiz Muhammed-i Muhtâr ile, O'nun ailesi ve hayırlı ashâbına da salât ü selâm olsun.

İmdi, ganî (zengin) ve kebîr (büyük) olan Allâh'a muhtaç durumdaki Muhammed Kemâleddîn b. Es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Abdurrahmân el-Harîrî el-Halvetî el-Melâmî (Allah ona doğru yolu hidayet etsin ve hakîkate ermenin zevkini tattırsın) der ki; bu risale, Allah (celle celâluhû ve amme nevâluhû)'ya nisbet edilen ve O'nun peygamberimiz Hz. Muhammed^(s)'e vahyettiği ve ona lafzıyla açıkladığı şu kudsî hadîsin, ibaresi latîf ve işareti açık bir şerhidir:

مَنْ طَلَّبَنِي وَحَدَّثَنِي وَعَرَّفَنِي وَمَنْ عَرَّفَنِي عَشِيقِي وَمَنْ عَشِيقِي قَتَلْتُهُ وَمَنْ قَتَلْتُهُ فَعَلَىٰ دِينِهِ وَمَنْ عَلَيَّ دِينُهُ فَأَنَا دِينُهُ وَمَنْ

Bu konuda kalbime ne doğduysa, gönlüme ve özüme (lubb) ne ilkâ edildiyse onu yazdım. Bu risalede, her sâdık mürîde, seyyidler ve meliklerden oluşan “muhakkık”ların tarîkı üzere sülûkte lâzım olacak şekilde, hakîkat-i ilâhiyye ehlinin yolunu (tarîk) izah ettim ve onların mertebesini bu İslâm milletinin avâmının mertebelerinden ayırt ettim. Bunu da, Allah’ın izniyle, Seyyidü’l-Mürselîn’in hicretinin 1289. senesi Cemâziye’l-Âhir ayının Salı gününe rastlayan bir tek günde, iki oturuşta gerçekleştirdim ve bu risâleye “Feyzü’l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî” adını verdim. Cenâb-ı Allah’tan kabul buyurmasını niyâz ederim.

مَنْ طَلَّبَنِي : “Kim beni”, gerçekte “şerîat”ın “ayn”ı olan “hakîkat” yoluna sülûk etmek suretiyle “talep ederse” demektir. Zira “hakîkat” “şerîat”la mukayyed (kayıtlı); “şerîat” ise “hakîkat” ile müeyyed (te’yîd edilmiş) dir. O halde, her yönden “şerîat”ın tamamı “hakîkat” ve “hakîkat”ın tamamı da “şerîat”tır. Aksi takdirde “şerîat”sız “hakîkat” zındıklık olur. Nitekim efendim Abdülkâdir-i Geylânî (ra) şöyle demiştir: “Şerîatsız her hakîkat zındıklıktır; zâhire ters düşen her bâtın da bâtıdır.” İmâm-ı Kuşeyrî (ra) da demiştir ki: “Şerîat ubûdiyete (kulluğa) sarılmak; hakîkat ise rubûbiyeti müşahede etmektir. O halde, “hakîkat”la te’yîd edilmeyen her “şerîat” makbul olmadığı gibi; “şerîat”la kayıtlı olmayan her “hakîkat” da hasıl olmaz. “Şerîat” Hakk’ın emriyle gelmiş, “hakîkat” ise Hakk’ın tasarrufuyla hasıl olmuştur. Şu halde, “şerîat” O’na kulluk etmen; “hakîkat” ise O’nu müşahede etmen-dir. “Şerîat” O’nun emrini yerine getirir; “hakîkat” ise kazâ ve kadere taalluk eden şeylerle, gizlediği ve açığa vurduğu şeyleri müşahede etmen-dir. Üstâd Ebû Ali ed-Dakkâk (ks)’nun şöyle dediğini işittim: يَاكَ نَعْبُدُ⁸ “şerîat”ı muhafaza etmek;⁹ وَيَاكَ نَسْتَعِينُ⁹ ise “hakîkat”i ikrâr etmektir.”

Şeyh, ârif-i billâh Seyyid Muhammed Nûr (ticareti daima olsun “len tebûr”) (el-Arabî) de şöyle dedi: يَاكَ نَعْبُدُ “şerîat”ın muhafazasıdır. Çünkü bu âyet “kesb”in sübûtunu ifade eder. وَيَاكَ نَسْتَعِينُ ise “hakîkat”ın ikrarıdır. Çünkü o da güç ve kuvvetin (kuldân) nefyini ifade eder.” Efendimiz Kutbeddîn Mustafa b. Kemâleddîn el-Bekrî (ks) da, “Süyûfü’l-Haddâd” da demiştir ki: “Ben, bize nasîb olan hikmetler hakkında dedim ki; “şerîat” “hakîkat”ın

7 “Beni talep eden beni bulur; beni bulan beni bilir; beni bilen bana aşık olur; bana aşık olanı ben katlederim; benim katlettiğim kimsenin diyeti benim üzerimedir; diyeti benim üzerime olan kimsenin diyeti ben olurum; diyeti ben olduğum kimse ile de benim aramda hiçbir fark yoktur.” Kaynaklarda böyle bir hadîse rastlanmamıştır.

8 Fâtiha, 1/4 : “Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz.”

9 Fâtiha, 1/4 : “Ve yalnız senden yardım isteriz.”

elbisesidir. Kim bu ikisinden biriyle kanaat ederse, dalâlete düşer; kim de her ikisine yapışırsa yüce mertebelere ulaşır.” Şeyh Ahmed b. ‘Iyâd eş-Şâzilî (ks) da *el-Mefâhru'l-Aliyye*’de şöyle demiştir: “Bil ki, “hakikat”, Allah (azze ve celle)’nin yaratmasında gerçek tasarruf sahibi olduğunu; hidayete erdirenin ve saptıranın, azîz ve zelil kılmanın, başarıya ulaştırmanın ve rezil edenin, makam sahibi yapanın ve azledenin ancak Allah olduğunu; dolayısıyla hayır ve şer, fayda ve zarar, îmân ve inkâr, kurtuluş ve hüsrân, ziyade ve noksan, tâat ve isyân, bütün bunların O’nun kazâsı, kaderi, hükmü ve dilemesiyle gerçekleştiğini; O’nun dilediği her şeyin olup, dilemediğinin ise olmadığını; bir anlık bakışın ve kalbe gelen bir anlık duygunun bile O’nun dilemesinin dışında kalmadığını; hükmüne hiç kimsenin engel olamadığını, kazâ ve kaderini hiç kimsenin değiştiremediğini; kulu için günaha sapmaktan kurtuluşun, ancak O’nun muvaffak kılması ve rahmetiyle gerçekleştiğini; O’na itaat hususunda da yine O’nun iradesi, yardımı ve muhabbeti dışında, kulun hiçbir gücünün bulunmadığını görmendir. Şu halde, kazâ ve kaderle ortaya çıkan bütün bu sıfatların “hakikat” olduğunu; yine Allah (tebâreke ve teâlâ)’nın kuluna “kesb” (kazanma) ve “ihtiyâr”ı (tercih etme) bahşettiğini ve kullarını cansız varlıklar ve hayvanlardan bu özelliğiyle ayırt ettiğini; sonra da kulu, kötülük ve hatalardan uzak durmak için bir şeyler yapmaya kâdir kıldığını; yine, Cenâb-ı Hakk’ın peygamberler gönderip, kitaplar indirdiğini, îman ve itaatla emredip, küfür ve isyandan sakındırdığını; kullarının ahvâli hakkında bildiklerini ve onların fiillerinden neyi irade ettiğini onlardan gizlemiş olduğunu; dolayısıyla O’nun kadîm ilminde ve önceki dilemesinde “sa’îd” olan kimseye itaati kolaylaştırdığını, ilm-i kadîminde ve önceki dilemesinde “şakî” olan kimseye de itaati zorlaştırdığını, itibarın ise aslında ilk olan sona olduğunu; apaçık delîlin (hucet-i bâliğa) O’na ait olduğunu; bâtil için kahrının gerçekleşeceğini; yaptıklarından dolayı asla sorguya çekilmeyeceğini; kulların ise yaptıklarından sorguya çekileceklerini anlamış olduk.”

Ey tâlib, ayrıca şunu da bil ki, bu risalede senin için açıklandığı gibi, bütün bunları iyi kavraman için, yedi makamdan müteşekkil bir “sülûk” (yol) vardır.

وَحَدَّثَنِي : “Tevhîd-i ef’âl” ile “beni bulur”. “Tevhîd-i ef’âl”, Hak (sübhânehû ve teâlâ)’nın bütün varlık âleminde yegâne gerçek “fâil” olduğunu düşünmen; güç ve kuvvetin ancak ve ancak Allah ile gerçekleştiğini bilmen; birinci aşamada kulların fiillerini Hakk’ın fiilinde fânî kılman, ardından ikinci aşamada fiiller aynasında Hazret-i Ma’sûk’u müşâhede etmendir. Bu makâma “fenâ-i ef’âl”, “tecellî-i ef’âl”, ve “cennet-i ef’âl” da de-

nilir. Bu makâm, “hakîkat” a sülûk makamlarının birincisi olup, ona ulaşmak, evvelâ sözde ve fiilde, zâhiren ve bâtınen Hz. Peygamber (sav)’e tabî olmak; sonra da, abdestli olma şartı aranmaksızın - abdestli olunursa daha iyidir - , özel bir vakit gözetmeksizin, her hâle giriş ve çıkışta nefsi düşünmeksizin, ayaktayken, otururken, yatıp uzanırken, hareket halindeyken ve hareketsiz dururken, yerken ve içerken, Kelime-i Tevhîd zikrinde “tevhîd-i ef’âl”i murâkabe etmekle gerçekleşir.

Aynı şekilde, diğer ileriki makamlarda da, öncelikle Hz. Peygamber’e tabî olmak, sonra da o makâma mahsus isimle o makâmı murâkabe etmek gerekir. Çünkü Halvetiyye sâdâtı (Allah temiz sırlarını takdîs etsin), müride, her bir makamda bir isim olmak üzere, sırasıyla yedi isim telkîn ederler. Bunlar da, فَهَّارٌ ve قَيُّومٌ - حَيٌّ - حَقٌّ - هُوَ - اللهُ - لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ isimleridir. Nakşbendiyye sâdâtı (Allah sırlarını takdîs etsin) ise, müride bütün makamlarda Zât ismini (الله) telkîn ederler. Allah en iyi bilendir.

وَمَنْ وَجَدَنِي عَرَفَنِي : “Beni bulan”, “tevhîd-i sîfât” la “beni bilir”. “Tevhîd-i sîfât”, evvelâ Allah’tan başka gerçek anlamda hayy (hayat sahibi), âlim, kâdir, mürid (dileyen), semî’ (işiten), basîr (gören) ve mütekellim (konuşan) kimse olmadığını bilip düşünmen ve mümkinâtın sıfatlarını Vâcib Te’âlâ’nın sıfatlarında fânî kılman; sonra da Hazret-i Ma’sûk’u sıfatlar aynasında müşâhede etmendir. Bu makâm için de “fenâ-i sîfât”, “tecellî-i sîfât” ve “cennet-i sîfât” denilir.

Ey ârif, yine şunu bil ki, Seyyidü'l-Beşer^(s)’den nakledilen bir haberde şöyle vârid olmuştur: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ ¹⁰ Bunun manası hakkında denilmiştir ki; nefsinin cahil bilen, Rabbi’ni âlim bilir; nefsinin âciz bilen, Rabbi’ni kâdir bilir; nefsinin zayıf bilen, Rabbi’ni güçlü bilir; nefsinin fânî bilen, Rabbi’ni bâkî bilir. Bütün sıfatlarda bu böyledir. Bil ki, şüphesiz Allah mahlûkâtı kendisinin bilinmesi için yaratmıştır. Nitekim kudsî hadîste şöyle buyurmuştur: كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ فَتَعَرَّفْتُ إِلَيْهِمْ فَبِي عَرَفُونِي ¹¹ Efendim Mustafa

10 “Nefsinin bilen Rabbi’ni de bilir.” Hadis kaynaklarında sahîh hadîs olarak yer almayan, ancak “zayıf” ve “mevzû” hadislerle ilgili kaynaklarda yer verilip tenkit edilen; Ebû Tâlib-i Mekki’nin Hz. Ali’ye, bazı kimselerin de Ebû Sa’îd el-Harrâz’a nisbet ettikleri bir “kelâm-ı kibar” olan; bunun yanı sıra, İbn Arabî ve pek çok sûfî tarafından rivayeten değilde keşfen hadîs olduğuna hükmedilen bu sözle ilgili kaynak ve değerlendirmeler için bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 229-230.

11 “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeye muhabbet ettim de mahlûkâtı yarattım; böylece onlara kendimi tanıttım, onlar da beni benimle bildiler.” Yukarıdaki söz gibi, “mevzû” hadislerle ilgili kaynaklar dışında hiçbir hadîs kaynağında yer almayan, ancak başta İbn Arabî olmak üzere pek çok sûfî tarafından keşfen hadîs olduğuna hükmedilen ve özellikle “vahdet-i vücûd” itikadına sahip olanların “varlık” anlayışlarında temel dayanak noktala-

el-Bekrî (ks) “*Tesliyetü'l-Ahzân*” da şöyle demiştir: “Bu hadîsi inceleyenlerden bazısı, (فَيْي) sözünün, sayı değeri itibariyle Muhammed (مُحَمَّد) (sav) ismine denk düştüğü, dolayısıyla “Muhammed’le beni bildiler” demek olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Çünkü Hz. Muhammed(s), mürîde mutlaka gerekli olan vasıta. Zira, O olmasaydı mevcûdâtın hiçbirisi var olmazdı ve varlık da bilinmezdi. Şu halde O (sav), “ma’rifet” cennetine girenlerin girdiği kapı; ve şerefli makamlara çıkanların çıktığı vasıta. O makamda onların kalbine nice ismin hakîkati ve nice sıfatın ince manası bahşedilmiştir. Yine, zuhûra gelen her şey O’nun nûruyla zâhir olmuştur. Zira zuhûra gelip ortaya çıkan ilk nûr O’nun nûrudur. Ayrıca, felekler O’nunla çoğalmış, mülkler O’nu tesbîh etmişlerdir. Nitekim ¹² لَوْ لَأَكْ لَوْ لَأَكْ لَمَّا خَلَقْتُ الْاَفْلاكَ hadîs-i kudsîsi de buna işaret eder.”

وَمَنْ عَرَفَنِي عَشِيْقِي : “Beni bilen”, “tevhîd-i zât”la “bana âşik olur”. “Tevhîd-i zât”, Cenâb-ı Hakk’ı kemâl-i “ehadiyyet”i ile düşünüp hakîkatine ulaşman; O’ndan her türlü izâfeti yok etmen; Hak Teâlâ’nın كُلُّ مَنْ عَلِمَهَا فَانِ وَيَقِي وَحَهُ رَبِّكَ ذُو كُلِّ شَيْءٍ 13 sözünün hakikatini müşahede etmen; Cenâb-ı Hakk’ın هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهٗ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ 14 sözünün sırrınca, Vech-i Bâkî’yi müşahede etmek suretiyle, gözlerini “vech-i fânî”ye kapatman; mevcûdâta ait zâtları Hak (Sübhânehû ve Teâlâ)’nın zâtında fânî kılman; ve zât aynasından Hazret-i Ma’sûk’u müşâhede etmendire. Bu makâma, “fenâ-i zât”, “tecellî-i zât” ve “cennet-i zât” da denilir. Beyit:

فَيْي نَمُ يَغِي نَمُ يَغِي - فَكَانَ فَنَاءُ عَيْنِ الْبَقَاءِ 15

Efendim Muhyiddîn (İbn Arabî) (ks) demiştir ki: “Kim mahlûkâtın fiili olmadığına şahitlik ederse kurtuluşa erer; kim mahlûkâtın hayat sahibi olmadığına şahitlik ederse makamları aşar; kim de onların gerçekte yok olduklarına şahitlik ederse vuslata erer.” Nitekim bu manada şu şiiri inşâd etmişlerdir:

مَنْ أَبْصَرَ الْخَلْقَ كَالسَّرَابِ - فَقَدْ تَرَقَّى عَنِ الْحِجَابِ

rıdan birini teşkil eden bu sözle ilgili kaynak ve değerlendirmeler hakkında teferruathı bilgi için bk. Ahmet Yıldırım, *age*, s. 98-99.

12 “Sen olmasaydın (ey Rasûlüm) sen olmasaydın, felekleri (kâinatı) yaratmazdım.” Kaynaklarda “sahih” hadîsler arasında yer almayan bu sözle ilgili kaynaklar ve değerlendirmeler hakkında bk. A. Yıldırım, *age*, s. 121-123.

13 Rahmân, 55/26-27. “(Yer) yüzünde bulunan her canlı fânîdir; ancak azamet ve ikrâm sahibi olan Rabbin’in zâtı bâkî kalacaktır.”

14 Kasas, 28/88. “O’nun zâtından başka her şey helâk olucudur. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürül(üp götürül)eceksiniz.”

15 “Fânî olur, sonra yine fânî olur, sonra yine fânî olur; Nihayet onun “fenâ”sı “bakâ”nın ta kendisi olur.”

إِلَى وَجُودِ بَرَاهِ رُتْقًا - بَلَا ائْتِغَاءٍ وَلَا اقْتِرَابِ
وَلَمْ يُشَاهِدْ بِهِ سِوَاهُ - هُنَاكَ يَهْدِي إِلَى الصَّوَابِ
فَلَا خِطَابَ بِهِ إِلَيْهِ - وَلَا مُشِيرًا إِلَى الْخِطَابِ¹⁶

Şeyhimiz ârif-i billâh, efendim Seyyid Şeyh Muhammed Nûr el-Arabî (Allah ömrünü uzun etsin ve füyûzâtını üzerimize bahşetsin), “*Seyru't-Tevhîd*” risalesinde şöyle demiştir: “Daha sonra, şeyh mürîde *هُوَ* ismiyle “tevhîd-i zât”ı telkîn eder. Çünkü *هُوَ* Zât-ı Mutlak’tır. Artık mürîd *هُوَ* ile zikrettiği Zât’a râbita yaparak, diğer zâtları o Zât’ta fânî kılmak suretiyle, *هُوَ* ismini zikreder. Böylece bu makamda zâkir ile Mezkûr bir olur ve yapılan zikir de Vâhid Teâlâ’nın zikridir. Böylece üç “sekr” makamı tamamlanmış olur ki, bundan sonra “sülûk” yoktur. Çünkü “Zât”ın ötesinde ulaşılabilecek yer yoktur.”¹⁷ Daha sonra geri döner ve “tedellî” eder.”

Bu manada şu şiiri inşâd etmişlerdir:

لَقَدْ كُنْتُ دَهْرًا قَبْلَ أَنْ أُكْشِفَ الْغِطَاءَ - أَحَا لَكَ إِنِّي ذَاكِرٌ لَكَ شَاكِرٌ
فَلَمَّا أَضَاءَ اللَّيْلُ أَصْرَحْتُ شَاهِدًا - بَاتَكَ مَذْكُورٌ وَ ذِكْرٌ وَ ذَاكِرٌ¹⁸

Bu üç makama “ayne’l-yakîn” denilir. Bu ise, müşâhede, keşf ve iyânın sâlike kazandırmış olduğu bir hususiyettir. Bil ki, Rasûlullâh (sav)’in مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ¹⁹ sözünde bu makama da işaret vardır. Nitekim, değerli şeyhimiz Seyyid Muhammed Nûr (el-Arabî) bu hadîsi şöyle izah etmiştir: “Nefsinin müstakil hiçbir varlığı olmadığını, bilakis onun varlığının Hak’ın varlığı olduğunu bilen kimse, Rabbi’ni, yani kendisiyle tasarrufta bulunanı da bilir.”

Yine bil ki, “aşk” “muhabbet”in aşırı derecesidir ki, bu da bütünüyle Allah’a yönelme muhabbetidir. Zâtın biri demiştir ki: “Muhabbetin tarifi mümkün değildir. O ne tarif edilebilir, ne de resmedilebilir. Onu ancak tanıyan bilir.” Mâlik b. Dînâr (ra) da şöyle demiştir: “Muhabbetullâhın alâmeti, O’nu daima zikretmektir. Çünkü bir şeyi seven bir kimse, onu çokça zikreder.” Yine denilmiştir ki: “Allâh’ı sevmenin alâmeti, dünya sevgisinin yok olmasıdır. Çünkü bir kalbde bu iki sevgi bir arada bulunmaz.” Nitekim Hak Teâlâ hadîs-i kudsîde şöyle buyurmuştur: أَخْرَجَ حُبُّ الدُّنْيَا مِنْ قَلْبِكَ فَإِنِّي لَا أَحْمُ عُيُنَ حَبِيبِي وَ حُبِّ

16 “Kim halkı serâp gibi görürse, muhakkak perdeyi açıp, istemeksizin ve yaklaşımsızın, bitişik gördüğü bir vücûda ulaşır ve orada O’ndan başkasını müşâhede etmez. Böylece o makamda doğruyu bulur. Artık o makamda ona kendisiyle hiçbir hitâb olmadığı gibi, o hitâba işaret edecek kimse de yoktur.”

17 تَيْسَ وَرَأَى الدَّاتِ مَرْمِيً .

18 “Ben bir zaman, perdeyi açmadan önce, senin dostun olan, seni zikreden ve sana şükreden biri idim. Ne vakit ki, gece aydınlandı, zikredilenin de, zikrin de, zikreden de sen olduğunu müşâhede ettim.”

19 Bk. Dipnot: 10.

الدُّنْيَا فِي قَلْبٍ وَاحِدٍ أَبَدًا²⁰. Efendim Mustafa el-Bekrî (ks) da şöyle demiştir: “Sevgi, âsârı yok eden, ağyârı yakan, vehim ve efkâr perdesini yırtan; safâ bahşedip kederleri gideren, kalplerin yüzünden örtü ve peçeleri kaldıran ve orada Sevgili’yi tecellî ettiren bir ateştir. O tecellîyi de, baş gözleri değil, kalb gözleri (basîret) müşâhede eder. Dolayısıyla bu sevgi ateşi elçiyi mest eder; işâret ve fehimler ona manevî koku verir; ve seven kişi kendisinin var olduğunu zanneder, halbuki o yok (ma’dûm) olmuştur. Ve orada Melik ve Cebbâr olan Allah izzet ve istikbâr (büyüklük) lisanıyla, لِمَنْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ²¹ diye nidâ eder. Tabîî hiçbir cevap veren olmaz. Çünkü ancak ve ancak Karîb (yakın) ve Mücîb (cevap veren, dualara icabet eden) olan Allah’ın varlığı söz konusudur. Dolayısıyla yine O kendi kendine cevap verir ve şöyle der: لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ²²

وَمَنْ عَشِقَنِي فَتَلَّهُ : “Bana âşik olanı” “cem” ile “katledirim”. “Cem”, “halk” (mahlûkât) olmaksızın Hakk’ı Hak ile müşâhede etmektir. Bu makamda sadece Allah vardır, O’ndan başka hiçbir şey yoktur. Orada “vahdet” zâhir olur ve “kesret” bâtın hale gelir; ne ağyâr kalır, ne de ikilik. Bu makamın sahibi, “vahdet” perdesiyle “kesret”ten örtülmüş ve bu makama ulaşmakla vesveselerden kurtulmuştur. Bu kimseye “zü’l-’ayn” (göz sahibi) denir. Seyyid (Şerîf-i Cürçânî) (ks) “Ta’rîfât”ında demiştir ki: “Zü’l-’ayn” o kimsedir ki, Hakk’ı zâhir, halkı ise bâtın görür; böylece onun yanında, halk, Hakk’ın kendinde zuhûr ettiği ayna olur. O makamda halkın gizlenmesi, görüntünün aynayı gizlemesinden ibarettir.”

Bu makam için “kub-u ferâiz” mertebesi denmiştir ki, onun hakkında Hak Teâlâ kudsî hadîste şöyle buyurmuştur: وَمَا تَقْرَبَ إِلَىَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ²³ Bu makam, kulun bütün mevcûdâtın varlığını hissetmekten külliyyen fânî olmasıdır. Rasûlullah (sav) şu sözüyle buna işaret etmiştir: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ عَلَى لِسَانِ²⁴ Yine Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’indeki ثُمَّ دَنَا²⁵ sözüyle bu makama işaret etmiştir. Seyyid (Şerîf-i Cürçânî) (ks) demiştir ki: “Tedânî”, “mukarreb”lerin mi’râcıdır. Onların fânî mi’râcı da veraseten de-

20 “Kalbinden dünya sevgisini çıkar. Çünkü ben bir kalbde benim sevgimle dünya sevgisini ebediyyen bir arada bulundurmam.” Kaynaklarda böyle bir hadîse rastlanılmamıştır.

21 Mü’min, 20/16. “Bugün mülk (hükümranlık) kimindir?”

22 Mü’min, 20/16. “Vâhid (bir) ve Kahhâr (kahredici) olan Allâh’ındır.”

23 “Ve kulum bana, kendisine farz kıldığım şeyden bana daha sevimli hiçbir şeyle yaklaşmaz.” Sahîh-i Buhârî, 5, 2384; Tirmizî, Sevâbü’l-Kur’ân, 17; Ahmed b. Hanbel, 5, 268; 6, 256; İmâm-ı Beyhakî, Sünenü Beyhakıyy’l-Kübrâ, Tahkîk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mekke-i Mükerreme, 1414/1994, c. 3, s. 346; c. 10, s. 219; Ebû Nuaym el-İsafahânî, Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ’, Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut, 1405, c. 10, s. 99;

24 “Şüphesiz Allah kulunun lisanı üzere der ki: ‘Allah kendisine hamd edenini işitti.’” Kaynaklarda böyle bir hadîse rastlanılmamıştır.

25 Necm, 53/8. “Sonra yaklaştı.”

ğil, asaleten olup, ²⁶ أَوْ أَدْنَىٰ hazretine ulaşır ki, bu hazret (makam) “tedellî” anının başlangıcıdır.”

Allah seni ve bizi muvaffak kılsın, ey âşık, bil ki bu makam, “cezbe” makamlarının birincisidir. Onun hakkında Habîb-i Rabbü'l-İzzet (sav) şöyle buyurmuştur: ²⁷ حَذْبَةٌ مِنْ حَذَبَاتِ الرَّحْمَانِ تُوَارَىٰ عَمَلِ النَّقَلَيْنِ (Abdürrezzâk) Kâşânî (ks) “Istılâhâtü's-Sûfiyye” sinde demiştir ki: “Cezbe, kulun, menziller kat etmede ihtiyaç duyduğu her şeyi ona hazırlayan ulûhiyyetin gereği olarak, külfet-sizce ve bir çaba sarf etmeksizin Hakk’a yaklaştırılmasıdır.” Yine O (ks) demiştir ki: “Meczûb, Hak Teâlâ'nın kendisi için seçtiği kimsedir. Onu kendi yüce makamı için seçmiş ve kendi kudsiyyet suyuyla yıkamıştır.”

Bil ki, “aşk”ın evveli “hubb” (sevgi)dir. “Hubb”un evveli ise, ârif bir zatın dediği gibi, “sekam” (dert)tir. “Aşk”ın sonu ise “katl”dir. O halde, “sekam” talebin eseridir; “katl” ise ihtiyacın doğurduğu ölümdür. Efendim Ömer ibnü'l-Fârız (ks) şöyle demiştir: Beyit:

فَلَمْ تُهَيِّئِي مَا لَمْ تُكُنْ فِيَّ فَأَيَّابًا - وَ لَمْ تُفْنِ مَا لَمْ تَحْتَلِي فِيكَ صُورَتِي ²⁸

Yine O (ks) demiştir ki:

وَ جَانِبِ جَنَابِ الْوَصْلِ هَيْبَاتٍ لَمْ تُكُنْ - وَ هَا أَنْتَ حَيٌّ إِنْ تُكُنْ صَادِقًا مُتَّ ²⁹

Efendim Mustafa el-Bekrî de “Tesliyetü'l-Ahzân ve Tasliyetü'l-Eşcân” da demiştir ki: Şiir:

فَلَوْ قِيلَ لِي يَا مَنْ يُرُومُ وَصَالَهَا - وَقَدْ قُطِعَ الْأَنْفَاسُ فِي الْحَسْرَاتِ
إِذَا مَتَحْتُكَ الْوَصْلَ مَا أَنْتَ طَالِبٌ - أَقْوَالُ مَعَامَاتِي وَ هُوَ عَيْنُ حَيَاتِي ³⁰

Tecellî anında ne işitme vardır, ne de görme. Hâdis (sonradan yaratılmış) olan Kadîm'e yaklaştığında, ondan hiçbir eser kalmaz. Hakîkî sevgide “sebât” yoktur; mecazî sevgide ise vardır. O halde tecellîde “sebât” yoktur. Fakat tecellînin hasıl olması ve “müşâhede”nin gerçekleşmesinden sonra ise, vird(zikir)in vücûdu (yapılması), “tedânî”(yaklaşma)nin zuhûru, nihân (giz-

26 Necm, 52/9. “Yahut daha da yakın oldu.”

27 “Rahmân'ın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ameline denktir.” Birçok sûfi tarafından hadîs olarak kabul edilen bu söz, hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Sülemî, Ebû'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed en-Nasrâbâzî'nin (ö.367/977) buna çok benzeyen bir sözünü nakletmiştir (Tabakâtü's-Sûfiyye, Tahkîk: Nureddîn Şerîbe, Mısır, 1389/1969, s. 488).

28 “Bende fânî olmadıkça beni (tam manasıyla) yüceltmiş olamazsın.

Benim sûretim sende yücelmedikçe de fânî olamazsın.”

29 “Vuslat cenâbına yaklaş, ne yazık ki sen vuslata ermemişsin.

Bak sen yaşıyorsun; eğer (davanda) sâdık isen, öl.”

30 “Bana, ‘Ey O'nun hasretiyle nefesler kesildiği halde O'na kavuşmayı isteyen kimse! Ben sana vuslatı bahsettiğim halde sen ona tâlib değilsin!’ denilirse; ben derim ki, ‘Benim ölümlüm hayatımın ta kendisidir.’”

lilik) aylarının doğması, likâ (kavuşma) rüzgârının esmesi, şifâ tohumlarının çatlaması, “ayn”ın müşâhedesı, Vâhid’in bakâsı ve ikiliğin yok olmasıyla “sebât” hasıl olur. Çünkü “sebât”, ancak Zât ile Zât’ın isbâtından ibarettir.

Bu makam “hakka’l-yakîn” makamlarının ilkidir ki, o da, kulun ilim, suhûd ve hâl bakımından Hak’ta fânî olup, O’nunla bâkî olmasından ibarettir. Buradaki فَكَّنُهُ (“onu katledirim”) sözü, “nefsini fânî kılarım da, ancak sırrı bâkî kalır” demektir ki, o sır da gerçekte Allah Teâlâ’nın sırrıdır. Nitekim hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: ³¹ الْإِنْسَانُ سِرِّي وَأَنَا سِرُّهُ

“Ben kimi katledersem, onun diyeti” “hazretü’l-cem” ile “benim üzerimedir”. “Hazretü’l-cem”, halkı Hak ile müşâhede etmektir. Âşık bu makamda sıfatların çokluğuna “tedellî” ve “tenezzül” eder ve böylece esmâ ve sıfâtı zâhir, Zât’ı da bâtın olarak müşâhede eder. Bu mertebeye de “kurb-u nevâfil” denir. Bu mertebede sâlikte beşerî sıfatlar yok olur ve Hakk’ın sıfatları zuhûr eder. Cenâb-ı Hak şu kudsî hadîste bu mertebeye işaret buyurmuştur: ³² وَلَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَىٰ بِالْأَوَّلِ حَتَّىٰ أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَلِسَانَهُ الَّذِي يُنْطِقُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا . Onun diğer uzuvları için de aynı şey geçerlidir. Bu makamın sahibine “zü’l-’akl” (akıl sahibi) denir. Seyyid (Şerîf-i Cürçânî) (ks) “Ta’rifât”ında şöyle demiştir: “Zü’l-’akl (akıl sahibi), halkı zâhir, Hakk’ı da bâtın gören kimsedir. Onun yanında Hak halkın aynası olur. Zira aynada zuhûr eden suretler aynayı perdeler.” Cenâb-ı Hak da Necm sûresindeki ³³ فَكَّنَلِّي sözüyle bu makama işaret etmiştir. Bu söz, “Hak’tan halka dönmek suretiyle insanlık cihetine meyletti.” Anlamında olup, “fenâ”dan sonraki “bakâ” halini ifade eder. Bu makamda sâlike hibe edilmiş olan hakkânî vücûd, onun katledilmiş olan vücûdunun diyeti- dir. Seyyid (Şerîf-i Cürçânî) (ks) demiştir ki: ““Tedellî”, mukarreblerin, yollarının son mertebesine yükseldikten sonra, yüce “sahv” vücûduyla inişleridir.” Bu mertebeye, aynı zamanda, “tedennî” anındaki isti’dâdlarının genişliğine ve darlığına göre, Allah’tan başkasının (mâsivâ) isti’dâd ayağının basmadığı kudsî Zât mertebesinden “halk” seviyesine inmek de denir.

“Diyeti benim üzerime olan kimsenin”, “cem’u’l-cem” ile “diyeti ben olurum”. “cem’u’l-cem”, halkı Hak ile kâim, Hakk’ı da hal-

31 “İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım.” Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

32 “Kul nafilere de bana yaklaşmaya devam eder; tâ ki ben onu severim. Ben onu sevince de, onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.” 23 No.lu dipnotta kaynağı verilen hadîsin devamı olan bu hadîs için de aynı kaynaklara bakılabilir.

33 Necm, 53/8. “Derken, aşağı sarktı.”

kın yrdımcısı olarak müşahede etmektir. Bu makama “fark ba'de'il-cem” ve “fark-ı sâni” adları da verilir. Bu makamda fiiller ve eserler “tedellî” ve “te-nezzül” eder ve “kesrette vahdet” ve “vahdatte kesret” müşahede edilir. Bu makamın sahibine de “zü'l-'ayni ve'l-'akl” (göz ve akıl sahibi) denir. Bu kimse için, Hak il halkın biri diğerine perde olmaz; bilakis o , Vücûd-ı Vâhid'i gözüyle (“ayn”ıyla) bir cihetten Hak, bir diğer cihetten de halk olarak görür. Dolayısıyla, bir yerde birçok aynanın bulunmasının, aynaya bakanın bir tek kişi görmesine engel olması tarzında, kesret âlemi onun Hakk'ı tek (Ehad) olarak görmesine mani olmadığı gibi; o kimse halk âlemine ait kesreti (çokluğu) müşahede etmekte de zorluk çekmez. Aynı şekilde, kesret aynasının çokluğu da, o kimsenin, o aynalarda tecellî eden Zât'ın birliğini (ehadiyyet) müşahedesine engel teşkil etmez.

Şeyh Muhyiddîn (İbn) Arabî (ks) da şu şiirinde bu mertebelere işaret etmiştir:

فَفِي الْخَلْقِ عَيْنُ الْحَقِّ إِنْ كُنْتَ ذَا عَيْنٍ - وَ فِي الْحَقِّ عَيْنُ الْخَلْقِ إِنْ كُنْتَ ذَا عَقْلٍ
و إِنْ كُنْتَ ذَا عَقْلٍ وَ عَيْنٍ فَمَا تَرَى - سَيَوَى عَيْنَ شَيْءٍ وَاجِدٍ فِيهِ بِالشَّكْلِ³⁴

Cenâb-ı Hak da, ³⁵ ayetiyle bu makama işaret etmiştir. İmâm (Abdürrezzâk) Kâşânî (ks) “Te'vîlât”ında bu ayet-i kerîme hakkında demiştir ki: “Yani, Nebî(s), ortasından hayalî bir çizgi ile ayrılarak, biri Hakk'ı, diğeri de halkı oluşturan iki yarım daireden müteşekkil varlık daire-sini oluşturmaktaydı. O, “bidâyet” ve “tedânî” itibariyle, mahlûkâtın ve sûretlerinin gözünde Hüviyyet'i perdeleyen birinci yarım daireden oluşan “halk” ve “imkân”; “nihâyet” ve “tedellî” itibariyle de, her şeyin yavaş yavaş Hakk'a yaklaşıp O'nda mahv ve fânî olduğu ikinci yarım daireden oluşan “Hak” ve “Vücûb” olur. Buna göre, “Vücûb”, kendi hâli üzere ezeli ve ebedî olarak sabit olan ilk yarım daire; “halk” ise, “fenâ”dan sonra kendisine hibe edilen yeni bir vücûdla ortaya çıkan son yarım dairedir.”

Ben derim ki: maktûlün vücûdunun diyeti, onun Hakkânî hale gelmesidir.

“Tevhîd-i zât” mertebesiyle “sülûk” makamları tamamlandığı gibi, bu mertebe ile de “cezbe” makamları tamamlanır. Şu halde, sâliklerin son mertebesi (nihâyeti) meczûbların ilk mertebesi (bidâyeti); meczûbların son mertebesi (nihâyeti) ise sâliklerin ilk mertebesi (bidâyet) dir (daire tamamlanmış

34 “Eğer “göz sahibi” isen, halkta Hakk'ın “ayn”ı vardır. Ve eğer “akıl sahibi” isen, Hak'ta halkın “ayn”ı vardır. Ve eğer “göz ve akıl sahibi” isen, kendisinde şekil olan bir tek şeyin “ayn”ından başka bir şey görmezsin.”

35 Necm, 53/9. “(Böylece o, Peygamber'e) iki yay kadar (yakın) oldu.”

olmaktadır). Fakat bu, bunların aynı olduğu anlamına gelmez. Bazen bunlar, “tedennî” (yaklaşma) ve “terakkî” (yükseliş) esnasında yolda birbirleriyle karşılaşır. Meczûb için ise bu durum “tedellî” (iniş) dir.

“Diyeti ben olduğum kimse ile benim aramda”, “ehadiyyetü'l-cem” bakımından “hiçbir fark yoktur.” “Ehadiyyetü'l-cem”, “Vâhidiyyet” hazretinin nisbetinin kendisinde toplanmış olması bakımından, ne iskât, ne de isbât olmaksızın, kesretin “kesret” olması itibariyle o makam sahibini perdelememesi anlamındadır. Hz. Muhammed(ṣ)'e mahsûs olan bu makama, asâleten O'ndan başka kimse ulaşamaz; ancak, bir ayak geriden O'nun peşinden giderek, O'nun kademlerine (ayak izlerine) tabî olmak suretiyle, O'na veraseten ulaşabilir. Hak Teâlâ Kur'ân'da Necm sûresinde bu makamı, ³⁶أَوْ أَدْنَىٰ diye tabir etmiştir. Çünkü bu makamda, daireyi hayalî olarak ortadan ayıran “ikilik”, iki yarım dairenin birbirine bitişmesiyle ortadan kalkmış; orada “kesret”in yok olup, dairenin ikiye ayrılma-ksızın “hakîkat”le zât ve sıfât birliği halinde bâkî kalması itibariyle, “kesret”in gözünde (ayn'ında) “vahdet” tahakkuk etmiştir.

Nitekim İmâm (Abdürrezzâk) Kâşânî (ks) *Te'vîlât*'ta der ki: “Bu makama “sahv-ı tâm” ve “makâm-ı temkîn” denilir. Bu makamda bütün zerrelere Hakk'ın “ayn”ı olur ve orada, müteaddid aynalara baktığında görüntüler çoğalmaz ve orada görünen şey tektir.”

Şeyh Abdü'l-Ġanî en-Nablusî (ks) da *Virdü'l-Vürûdi fî Kavlihî Te'âlâ fî'l-Vird*’de şunları söyler: ³⁷أَوْ أَدْنَىٰ: “Veya bundan da yakın.” Çünkü, Hak Teâlâ'yı görünen şeylerle ve kevnî sûretlerle görmeye “şühûd” adı verilir. Bu ise, Cenâb-ı Hakk'ı sıfatlarla mevsûf ve isimlerle isimlenmiş olarak görmektir. Fakat “zât” makamına gelince, işte o bu şühûd makamından daha yücedir. Zât makamında, ne gören, ne görülen; ne müşâhede eden, ne müşâhede edilen, hiçbir şey yoktur. O “gayb-ı mutlak”tır. Bu makamı, sadece bir tek kişiye lâyık olan “makâm-ı mahmûd”un sahibinden başka kaimse elde edemez. Nitekim Rasûlullah(ṣ) şöyle buyurmuştur:

وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ ذَلِكَ الرَّجُلُ أَنَا وَكُلُّ وَلِيِّ مُعَرَّبٍ وَنَبِيِّ وَرَسُولٍ يَرْجُوا أَنْ يَكُونَ هُوَ ذَلِكَ الرَّجُلُ أَمْرٌ دَوَّقِي وَجِدَانِي أَقْطَعُ عِنْدَهُ الْكَلَامَ وَانْطَوَّتِ الصُّحُفُ وَارْتَفَعَتِ الْأَقْلَامُ فَمَنْ آمَنَ بِهِ وَصَدَّقَ عَلَيَّ غَيْبِهِ كَمَلِ إِيمَانِهِ وَصَدَّقَ إِذْعَانَهُ وَكَانَ مِنَ الْآمِنِينَ ³⁷.

Hakîkati Allah söyler ve hidayete O eriştirir. Bu risalede yazdıklarım, az

36 Necm, 53/9. “Yahut (iki yay miktarından) daha da yakın (oldu).”

37 “Ben şu adam olmak isterim ki, ben, bütün mukarreb veliler, nebîler ve rasûller o olmak isterler. O adam, zevkî ve vicdanî bir iş (durum) olup, onun yanında söz bitmiş, sahîfeler dürülmüş, kalemler kaldırılmıştır. Kim ona îman eder ve gıyâbında onu tasdik ederse, îmanu kemâle erer, iz'ânı sâdik olur ve emniyette olan kimselerden olur.” Kaynaklarda böyle bir hadîse rastlanılmamıştır.

bir zamanda Allah Teâlâ'nın ızhâr ettiği kadardır. Allah'ın salâtı, kıyamete kadar, başlangıçta ve sonda dolunay mesabesinde olan efendimiz Muhammed ile, O'nun âlinin, ashâbının, evzâcının, evlâdının ve ahbâbının üzerine olsun. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsustur. Âmîn!

Bu risaleyi, şeyhimiz Muhammed Nûr (ticareti daima olsun "len tebûr")'un huzurunda okudum; o da tashîh etti ve bana, "Ey oğlum, Allah senin üzerine fetih ihsân etsin!" diye dua etti. Sonra başımı okşadı ve Türk lisanıyla "Aslah risale olmuştur." dedi. Allah onun berekâtıyla bizi faydalandırsın ve füyûzâtını üzerimize saçsın. Âmîn yâ Rabbe'l-Âlemîn!
Sene: 1289, 23 Ramazan (5 Kasım 1873.